

O ZNAČENJU I UPOTREBI RIJEČI »PUK«, »NAROD«, »NACIJA« I SRODNIH IZRAZA

(Svršetak)

Dalibor Brozović

II. O jednoj novijoj lošoj upotrebi tuđice nacija

Pitanje, koje se ovdje raspravlja, prilično se razlikuje od predmeta iz prethodnog članka. Radi se o pojavi, koja od konca rata do danas sve više prodire u rječnik naših novina, a onda i u razgovorni jezik.

Vidjeli smo u prethodnom članku, kako je *nacija* potreban termin za neke struke. Po mome bi mišljenju za značenje toga termina bila najbolja definicija: *Nacija je historijski nastala zajednica ljudi, konačno oblikovana u kapitalističkom ili socijalističkom društvu. Ona je određena zajedničkim teritorijem, ekonomikom, svojom lingvističkom situacijom i skupom značajki, što se nazivaju terminom »psihološka konstitucija nacije«.*³⁰

Nedostaje li koji od tih uvjeta za pojam nacije, imamo posla s kakvom drugom ljudskom zajednicom i na nju se termin *nacija* ne može odnositi. Ipak čitamo u novinama primjere kao »Danas na Antarktiku provode zimu pripadnici 11 nacija« (V, 1. VI. 58).³¹ Očito je, da pisac ne zna i ne može znati, koliko je *nacija* zastupljeno na Antarktiku — kako se tamo sasvim sigurno nalaze britanski i sovjetski državljani, bit će najvjerojatnije zastupljeno više od jedanaest nacija, možda i dvostruko više. O čemu se dakle radi, kako je došlo do ove pometnje i čemu to nama treba?

Terminsko, naučno značenje riječi *nacija* poklapa se kod nas sa značenjem te riječi u običnom životu. Tako je kod svih slavenskih naroda, a i inače u srednjoj i istočnoj Evropi, ali nije tako na području francuskoga i engleskog jezika. Ondje riječ *nation* s mnogobrojnim izvedenicama ima više značenja, među kojima ovo naše ne spada u češća. Ondje ljude nacija u našem smislu mnogo i ne zanima, osobito u praktičnom životu. Za nas riječ nacija ima prvenstveno historijsko-etnološko-sociološku sadržinu, za njih prvenstveno pravno-državnu. Sam naziv *Ujedinjene nacije* uzet je prema anglo-francuskom smislu, a mi ga (uz »prijevod« *Ujedinjeni narodi*) moramo zadržati zbog stvorene tradicije samo kao i m e, ali ne i kao sklop u punom značenju »nacije, koje su ujedinjene«, jer se ne radi o udruženim *n a c i j a m a*, nego o udruženim *d r Ź a v a m a*. To bi sve vrijedilo i za ruski jezik.

Nije teško objasniti, zašto u Engleskoj i Francuskoj za naš pojam nacije nema mnogo interesa — englesku i francusku naciju rodio je kapi-

³⁰ Pojediniosti o ovoj definiciji v. u članku iz »Pogleda« (op. 16), gdje sam pokušao pobiti neke Staljinove vulgarizacije marksističke teorije o nacionalnom pitanju.

³¹ V = Vjesnik, B = Borba, (zagrebačko izdanje), VUS = Vjesnik u srijedu.

talizam, što je zatekao stoljetnu narodnu državu, centraliziranu i pripremljenu tako, da rađanje nacije prođe bez zapletaja. U istočnoj Evropi ili u Njemačkoj stvari su išle sasvim drukčije — kad su se obrazovale nacije, našle su se u jednom rusko-prusko-austrijsko-turskom okviru, koji je vrijeme prerasllo, ali koji se održao do I. svjetskog rata. Tu je u vječnom mijenjanju granica, raspadanju i spajanju država, u situaciji, kad zemljopisne karte svaki čas zastarijevaju, ugled države bio malen, a autoritet nacije velik — nacija je bila jedina sigurna kategorija. Različiti nacionalni progoni, pogromi i odnarodavanja s nužnim protuakcijama učinili su, da se pojam nacije duboko usjekao u mozgove. Prosječan Englez ili Francuz nikada toga ne razumije.

Vidimo dakle, da se u primjeru s antarktičkim istraživačima ne radi o nacijama u smislu iznesene sociološke definicije, nego jednostavno o brzopletom, neodgovornom, nemarnom i nepromišljenom prevođenju stranih agencijskih vijesti. Nikako ne spadam među one, što su načelno protiv svakog evropeizma u našem jeziku, osobito u novinskom i stručnom jeziku. Nisam protiv njih zato, što su često izraz napretka, nisam, kad zadovoljavaju dva bitna uvjeta:

1. kad su bilo za što korisni (veća kratkoća, jasnoća, preciznost, izražajnost, slikovitost, ili stilaska mogućnost za alternaciju s domaćim izrazom i sl.);

2. kad ne diraju u strukturu našega jezika (shvaćenu ne statički, nego u zakonitom, postepenom, evolucionom razvitku).

Ali kad kakav evropeizam ne zadovoljava koji od ovih uvjeta (a *nacija* umjesto *država*, *zemlja* i sl. ne zadovoljava nijedan, nego samo unosi pometnju), onda se valja svim silama boriti protiv njega. Mislim, da je to dužnost i slavistima i drugim filozofima, iako je ovi drugi često zapostavljaju, a baš je njihova stručna pomoć potrebna. Zato je veoma pohvalan primjer mladoga anglista Željka Bujasa, koji je u prošlom godištu našega časopisa ustao protiv neorganskih i nepotrebnih utjecaja engleskog jezika na naš, protiv stanovitog podmuklog podgrizanja naše jezične strukture pomoću elemenata engleskog jezika, sve krivnjom nesavjesnih prevodilaca (u prvom redu posredstvom agencijskih vijesti i stripova). Riječ *nacija* u kod nas dosad neuobičajenom značenju *država*, *zemlja* ne zadovoljava uvjete za ulazak u naš jezik, ni za šta nam nije korisna, a narušava strukturu, ne doduše našeg jezika u cjelini kao neki sintaktički evropeizmi, nego našega leksika, zato što oba značenja na našem terenu ne mogu stajati usporedno, jer se na istoku Evrope i na Balkanu vrlo često suprotstavljaju, i zato, što su gdjekad i odraz povijesnih protuslovlja. Trebalo je dakle umjesto »pripadnici 11 nacija« napisati »građani 11 država« ili »zemalja«. Samo u tome bi slučaju trebalo da prevodilac malo i promisli,

a ne da zamjenjuje riječ po riječ bez razmišljanja. Ali kako prima plaću da prevodi, trebalo bi da zaista i *prevodi*.

Ne bi se isplatilo toliko uzrujavati zbog jedne jedine riječi, da njezina kriva i prava upotreba nije postala moda. Već je prof. Hamm upozorio na besmislicu »nacionalna momčad« ili »tim«,³² predlažući umjesto toga pravilan pridjev »državni« (samo što je nažalost ustao i protiv svake upotrebe tuđice *nacija*). Jasno je, kad se radi o nogometu, da nema smisla upotrebljavati znanstveni sociološki termin *nacija* čak ni onda, kad je načelno točan (slovenska reprezentacija = republička, mađarska = državna), ali kad je netočan (sovjetska ili jugoslavenska³³ *nacionalna reprezentacija*), onda je čista bismislica i ničim se ne da opravdati. Za tu upotrebu tuđih klišeja nema uz duhovnu lijenost, da se traži naš naziv, nikakva drugog objašnjenja osim onoga, što se u našoj publicistici naziva vrlo točno i duhovito »kolonijalnim mentalitetom«.

Najčešće se riječi *nacija* i *nacionalnost* nepravilno upotrebljavaju u vezi s alžirskim ratom. Evo nekoliko primjera: »priznavanje postojanja alžirske nacije«, »socijalisti spremni priznati postojanje alžirske nacije« (B, 15. I. 56.), »priznanje alžirske nacionalnosti« (B, 22. III. 1956.), »prethodno priznanje postojanja alžirske nacionalnosti« (B, 8. V. 56.), »da li postoji alžirska nacionalnost« (V, 3. VII. 56.), »predstavnike alžirske nacije« (B, 19. X. 56.), »Alžir... sastavni dio francuskog nacionalnog teritorija« (B, 20. I. 57.), »priznanje alžirske nacionalnosti« (V, 22. IV. 58.), »bez okončanja rata priznavanjem alžirske nacionalnosti« (V, 17. V. 58.) i t. d. (izabrao sam listajući površno zbirke novina).

O čemu govore ovi citati: radi li se o naciji u smislu, koji je kod nas uobičajen i koji odgovara definiciji, što je ovdje iznesena? Čini se, da neki pisci članaka (odnosno prevodioci vijesti), iz kojih su gornji citati uzeti, zaista tako misle. Na primjer: »Nasuprot razjedinjenoj i nesložnoj francuskoj ljevici stoji, međutim, snažna i u pogledu budućeg statusa Alžira kompaktna i jedinstvena desnica, jedinstvena u stavu, da je Alžir »francuski« i da su Alžirci »francuski muslimani iz prekomorskih departmana«.« (VUS, 28. IV. 58.). Dakle, Francuzi misle, da su Alžirci dio njihove nacije, da su Francuzi! No koliko god ne cijenim visoko razbor francuske desnice, mislim, da ga je pisac ovog članka ipak podcijenio. Toj je desnici prilično svejedno, što su Alžirci etnički, u smislu naše definicije, ona im samo ne priznaje, da su »nation« i da imaju »nationalité« u smislu, koji Francuzi pridaju tim riječima.

³² o. c., str. 151. Još se češće čita »nacionalna reprezentacija«.

³³ Gdjetko doduše misli, da su jugoslavenske nacije u manjoj mjeri nego druge u Evropi. Ta romantična predodžba živi od Ilirizma, ali zbog te duboke starosti nije postala točnija.

Sami Alžirci daju ponekad povod, da se miješaju pojmovi. Tako u jednom alžirskom dokumentu stoji: »Mi imamo puno pravo kad kažemo da je Alžir nacija, jer to potvrđuju: historija, jezik, običaji i vjera. Tko će se usuditi da tvrdi suprotno? To mogu samo kolonijalisti!« (VUS, 28. IV. 58.) Među zahtjevima alžirske Fronte narodnog oslobođenja stoji: »1. Priznavanje alžirske nacionalnosti službenom deklaracijom koja će opozvati sve naredbe, dekrete i zakone koji su Alžir učinili francuskom zemljom negirajući historiju, geografiju, jezik, religiju i običaje alžirskog naroda« (V, 22. IV. 58.). No to znači, da Alžirci sebe smatraju nacijom u našem smislu,³⁴ s nacionalnosti u našem smislu, i da na temelju toga traže po načelu narodnog samoodređenja, da im Francuzi priznaju, da su »nation« u francuskom smislu, da im priznaju pravo na »nationalité« u francuskom smislu. Što zapravo znači »nacionalnost« u našem prijevodu alžirskih zahtjeva, vidi se savršeno jasno u nastavku teksta tih zahtjeva: »2. Svi Francuzi koji će ostati u Alžiru moći će birati između svoje nacionalnosti po porijeklu, i u tom slučaju bit će smatrani strancima s obzirom na zakone koji su na snazi ili će optirati za alžirsku nacionalnost, te će se takvima i smatrati s obzirom na prava i dužnosti.« (Ibid.) Sad je očito, da Alžirci u svojim zahtjevima upotrebljavaju riječ *nacionalnost* u dva smisla — u drugom se citatu radi bez sumnje o *državljanstvu* i ni o čemu drugome. U francuskoj političkoj, publicističkoj i uredskoj praksi »nationalité« najčešće baš i znači *državljanstvo*.³⁵ Slično je i kod Engleza,³⁶ pa pod utjecajem naših novinara dopisnik »Slovenskog poročevalca« iz Londona Duško Dober piše: »Druga sprememba je opustitev predloga o narodnosti, po kateri bi imeli Grki grško in britansko, Turci pa turško in britansko narodnost istočasno.« (Sl. por. 17. VIII. 58.) Taj je dopisnik prevodeći »nationality« s »narodnost« očito nadmašio svoje zagrebačke i beogradske učitelje, koji su u to doba ipak pisali »o dvojnem državljanstvu« za Ciprane.

³⁴ Alžirci ustvari i nisu nacija. Na stranu Berberi, Tuarezi i sl., koji su etnički daleko od Arapa. Ali ni sami alžirski Arapi nisu još jedinstvena kategorija (etničke razlike između gradskog pučanstva i pustinjskih Beduina). Tri su mogućnosti: ili će se razviti prava alžirska nacija, ili nacija Magriba (+ Maroko i Tunis), ili općearapska nacija. Sve tri svijesti postoje u Alžiru — koja će se oblikovati u *nacionalnu* svijest, pokazat će budućnost (kad svi Arapi dosegnu stupanj, na kojem se stvaraju nacije).

³⁵ Ispunjavajući obrazac za poljsku vizu vidio sam, da tamo našim (i odgovarajućim poljskim i ruskim) riječima »nacionalnost« i državljanstvo« odgovara u francuskom tekstu »nationalité« u objema rubrikama. Vidi se dakle, koliko malo Francuzi drže do našeg pojma nacionalnosti, iako im on i nije sasvim nepoznat (v. na pr. u Laroussu). Deanovičev »Hrvatskosrpsko-francuski rječnik« (Zagreb 1956) prevodi »državljanstvo« riječju »nationalité«.

³⁶ U spomenutom poljskom obrascu doduše »nationality« i »citizenship«. Ova druga riječ po velikom Englesko-hrvatskom rječniku R. Filipovića i dr. (izd. Zore 1955) znači uz *državljanstvo* još i *građansko pravo*. Ja je u engleskom novinstvu nisam nalazio, iako se o državljanstvu češće piše, nego samo *nationality*. Koliko znam, tako je i u obrascima za razne svrhe, gdje je to *državljanstvo*, a ne *nacionalnost*. Ove druge rubrike na zapadu u praksi i nema.

Što francuski kolonijalisti ne će da priznaju, vidi se najbolje iz ovoga navoda: »Francuska vlada je spremna da prizna postojanje »alžirske individualnosti« ili »postojanje dviju etničkih grupacija« u Alžiru, ali ne prihvaća zahtjev ustanika za priznavanjem alžirske nacionalnosti.« (V, 3. VII. 56.) Priznali bi im dakle eventualno nacionalnost u našem smislu, ali ne će da im je priznaju u svojem smislu, ne će da priznaju Alžircima državnost, ne žele im priznati suverenost i suverenitet, pravo na narodno samoodređenje i sl. — kolonijalistička je teza, da Alžir nije došao u vezu s Francuskom »ugovorom« kao Tunis i Maroko (koji su pravni »subjekti«), nego da je (kao »objekt«) osvojen silom oružja, da je *nikakvu* državnost zamijenila *francuska* državnost. Po kolonijalističkom shvaćanju s Tunisom se može raskinuti ugovorom, ali s Alžirom se ne može, jer on nema *državnosti*, nema se dakle ni s kime ni o čemu pregovarati. To znači, da Alžircima ne preostaje drugo, nego da se polazeći od svojih etničkih osobina pozivaju na načelo narodnog samoodređenja i da se uzdaju u svoje oružje, a oni to oboje očito i čine.

Da zaključimo: u onim rjeđim slučajevima, kad u francuskom ili engleskom tekstu dolaze riječi »nation« i »nationalité«, odnosno »nationality« u smislu, što odgovara našem, prevest ćemo ih *narod* i *narodnost*, odnosno ako se radi o terminu u naučnom ili publicističkom tekstu, *nacija* i *nacionalnost*. Ali ako je pisac stranog teksta mislio što drugo, moramo prevesti njegovu misao, dakle, *zemlja*, *država*, *građani*, odnosno *državljanstvo*, *državnost*, *suverenitet* i t. d. — kako već smisao zahtijeva. Samo bi *Ujedinjeni narodi* (stilski i *nacije*) moralo ostati, jer je to, kako smo rekli, ime ove zajednice država, odgovara dakle vlastitoj imenici. Imamo pravo zahtijevati od prevodilaca da prevode smisao, da sami razumiju, što prevode, a od ljudi, što pišu našim jezikom, da znaju, što pišu. Mislim, da ne može biti skromnijeg zahtjeva.

O S V R T I

ČETRNAESTI (POSLJEDNJI) SASTANAK PRAVOPISNE KOMISIJE

Kad se pristupilo izvršavanju zaključaka 13. sjednice Pravopisne komisije, po kojem Matica Hrvatska i Matica Srpska same mogu da odaberu sastavljače školskoga pravopisa između članova Pravopisne komisije, pokazalo se, da takav pravopis ne bi zapravo bio pravopis Pravopisne komisije, nego tih pojedinih sastavljača. To bi u neku ruku bilo iznevjeravanje osnovnih principa,

po kojima se pristupilo čitavom tom poslu. Stoga se ukazala potreba da se taj zaključak promijeni, pa su Matice pozvale Pravopisnu komisiju 7. travnja u Novi Sad, da raspravi to pitanje, razmotri razloge i eventualno promijeni svoj zaključak.

Pravopisna komisija uvažila je razloge za promjenu prijašnjeg zaključka, pa je stvorila jednoglasno nov zaključak, po kojem je ona autor i školskoga pravopisa, jednako kao i velikog pravopisa. Ali kako kolektivna izrada pravopisa iziskuje mnogo vremena i